

Талааннаах ырыаһыт Бэдьээлэ

(Төрөөбүтэ 90 сылын туолуутугар)

Норуот ырыаһыта Бэдьээлэ 1901 сыллаахха кулун тутар 28 күнүгэр Нам улуу-пугар Көбөкөн нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Ийэлээх аҕата баай ыал хамначчыттарынан үйэлээх саастарын моһообуттара... Прокопий 1929 сылга диэри, сир түгэтигэ буолуор диэри, аймахтыы Ядрихинскайдарга хамначчыттаабыта. Сир түгэтигэ Прокопийга үрүүн хараһын өрө көрдөрбүтэ. Ол иһин кини сир түгэтигин ытыгыга бэйэтэ активнайдык кыттыбыта. Онтон 1931 сыллаахха нэһилиэгэр «Үөс» диэн табаарыстыба тэрил-либитигэр, биригэдьиридээн, кыладыапсыктаан барбыта. Нэһилиэккэ колхозтар улаа-тан, бөҕөргөөн «Өлөксөй үөһэ» диэн артыалга бырабылыанньа председателэ эмиэ буолбуттаабыта. Кини эдэр эрдэбинэ хотуурдаах хоннохтооһо, туттуулаах ырааһа, сүгэ-лээх сүүнэтэ эбитэ үһү. Ол иһин ол сабана ударник аатын ылбыт.

Аны Көбөкөн нэһилиэгин хайа охсубут анара Фрунзе аатынан тья хаһаайысты-баннай артыал буолан үүнэн-сайдан тахсыбыта. Онно Прокопий кыайыылаах, хотуу-лаах колхозтаахтартан биридэстэрэ эбитэ үһү. Кини эмиэ да кыладыапсыктыыр, эмиэ да хонуу биригэдьириин үлэтин толороро. Хас эмэ сылы быһа Намтан Кылагырга диэри (Алдан төрдө) почта дьаамын сүүрдээччи буолар. Ити кэлэ-бара 13 көһү кы-һыннары, сайынын уунаан айаннаан, сылдыы манан ахан суол буолбатабыта чаччы.

Прокопий Прокопевич колхозугар тутуу үлэтин биир кэмгэ бэйэтэ салайбыта. хоннобо аһыллыбыт болуотуньугунаан ааттыыллара. Кини хас эмэ сыл устата аатыр-быт «Тарабана» алааска «Үгэчи», «Аранас», «Бөрөлөөх» фермаларыгар ыанар ынах бостуугунаан үлэлээбитэ. Кини ынахтарын хомуйа, үүрө сылдьан надр ыллыы сыл-дьарын истэллэрэ. Ол түмүгэр «Тарабана бостуугун ырыата», «Бөрөлөөх арыы кү-һүңнүтэ», «Артыал Ала саадыаҕайа», «Колхозтаах Дуомуна» уо. д. а. ырыалары айан бэчээттэппитэ. Социалистической Үлэ Геройа Надежда Загледа диэн Украинаба аатыр-быт дьахтар Советской Союз бары үлэһиттэригэр ыгырыы таһаарбыта. Онуоха биһиги Прокопийбыт манньк ырыаны айбыта:

Собуруу дойдуттан,
Уйгулаах Украинаттан,
Дойдум Дьорууйуттан,

Надежда Загладаттан,
Сонуннаах ахан сурук
Сүһүгүруу ойон кэллэ.

Прокопий ити сабана «Коммунизм» колхозка чилиэн этэ. Киниэхэ үлэ-хамнас ор-тотугар айыталаабыт ырыалара: «Кыыс Тыгына туһунан ырыа», «Ходуһа уһуктуута», «Ньургун трактор», «Бостуук ырыата» уонна да атыттар түмүллэннэр, 1964 сыллаах-ха «Ходуһа уһуктуута» диэн хомуурунньук тахсыбыта.

Прокопий Ядрихинской илиинэн уһулуччу кыайыылаах, хотуулаах үлэһитин үөлээн-нэхтэрэ сөбөн, махтайан кэссийдэрэм. Онтон биир холобуру абыннаахха, «Коммунизм» колхоз эрдэхтеринэ, кини төүрт кыһыны быһа биэс көлөнөн, биир көстөөх сиртэн, тон маһы кэрдэн, тийээн колхоз кини бөһүөлөгэр аҕалар эбит. Ол мас бүтүн бөһүөлөк тэрилтэлэрэ оттолорун хааччыйара үһү. Билигин Көбөкөннө тэрилтэлэр мастара ба-раннабына, кыһалба үөскээтэбинэ — «Бэдьээлэ оһонньор оннооһор соботоун мас тий-ээн бүтүн бөһүөлөгү мастаах онороро» диэн ахтыһаллар.

Норуот ырыаһыта Бэдьээлэ 1938 сыллаахха фольклорист П. Н. Попов кини ты-лыттан аан маннай «Тарабана сайылык» диэн хрестоматийнай ырыатын сурукка киллэрбиттэн ыла бэчээттэнэн барбыта. Сэрии сылларыгар тыыл дьиннээх байыаһа аатыран партияба киирбитэ. Аҕа дойдуну көмүскүүр сэрии иннинэ уонна сэрии бара турдабына, «Советской оборона» (1940 с.), «Ленин кэскилэ» (1941 с.), «Тобус уон-наах удаарынньык эмээхсин» (1941 с.), «Өстөөх өлөр мөхсүүтэ» (1943 с.), «Өрөгөйбүт үрдээтэ» (1945 с.) курдук үрдүк патриотической өйгө-санааба иитэр күүрээन्नээх айым-ньылары биэртэлээбитэ.

1948 сыллаахха ахсынньы 5 күнүгэр, республикатаабы Норуот айымньытын дьэ-тин тэрийиитинэн норуот ырыаһыттарын түмсүүлэрэ буолбута. Манна тобус олонхо-һут араас оройуоннартан мустаннар, Таатта олонхоһута И. Обочуяров «Уһун Турбуу бухатыыр» диэн олонхотун бииргэ толорбут түбэлтэлэрэ баар. Онно Бэдьээлэ абааһы бухатыыра Тимир Ингэччэ бухатыыр ырыатын толорон аатырбыта.

Прокопий Ядрихинской 1965 сыллаахха Крымга Ялтаба баран сынньана сыл-дыбыта. Кэлэригэр Украинанан эргийбитэ. Онно Полтава куоракка тийээн, Украина биир биллиилээх поэта Александра Юренкога сылдьан үчүгэйдик сирэй-харах көр-сүбүттэрэ, истиһник добордоспуттара (кинилэр ити иннинэ суругунан сибээстэһэллэ-рэ). Александр Юренко биһиги ырыаһыппытын Украина Суруйааччыларын соһугар уонна хаһыаттар редакцияларыгар сырытыннаран көрсүһүннэрибэ. Прокопий оһон-ньор бэйэтин тылынан ырыаларын, хоһооннорун истибиттэр «хаарыаннаах талаан сылдьар» диэбиттэрэ үһү. Оттон кини Полтаваба сынньана сылдьан икки төгүл концерт

биэрбит, сага ырыалары айбыт, ол курдук «Хара муора», «Полтаватаабы көрсүһүү туһунан тойук» диэн улахан айымньылардаах кэлбитэ.

Кини В. И. Ленин төрөөбүтэ 100 сылын туолуутунан сибээстээн «Ильич уота», «Күлүбүрүү турар күөх төлөн» диэн ырыалары айбыта. Прокопий Ядрихинскийга 1971 сыллаахха 70 сааһа туолуутунан сибээстээн Саха АССР культуратын үтүөлээх үлэ-нитин аата ингериллибитэ. Оттон 75 сааһыгар Нам оройуонун «Бочуоттаах гражданинын» аата эмие ингериллибитэ.

Прокопий оҕонньор тоҕо Бэдьээлэ диэн хос ааттаммытыгар тохтоон аастааха, кини кыра эрдэбинэ, Көбөэйи Сииттэтиттэн Көбөкөнгө, Сииттэ Бэдьээлэ диэн ыаллары кэрийэ сылдьан тири имитэн айабын ииттинэр оҕонньор кэлэн олоро сылдьыбыт. Ол оҕонньор хараҕа суох эбит. Онон ол оҕонньорго сирдьитинэн Прокопий уол буолбут. Ол иһин Прокопий аҕабыыкка сүрэхтэнэригэр, ол Бэдьээлэ оҕонньор уолга сүрэхтээбит аҕатынан аатырбыт. Уол улаатыар диэри Прокопий диэн ааты аат огдотубата эбитэ үһү. Уол улаатан олонхоһут буолбутун кэннэ кинини «Олонхоһут Бэдьээлэ» диэн ааттаан барбыттар.

Уол ырыа-тойук ыһахтаах Бүөтүр Батаакап диэн киһиэхэ итиллэ сылдьыбыт. Ол ииппит аҕата, онтон-мантан кэлэр-барар ырыаһыттары, олонхоһуттары мунһар, хоннорор үгэстээбэ үһү, Сут-кураан сылларга, өрүс энэрдээх, өг олохтоох Нам Көбөкөнүгэр сир-уот булан дьонноругар, аймахтарыгар тиксипиннэрээри биирдэ дуу, иккитэ дуу А. Е. Кулаковской-Өксөкүлээх Өлөксөй Көбөкөнгө кэлэн, Бүөтүр Батаакапка түһэн хоно сылдьыталаабыта. Батаакап уонна Кулаковской Көбөкөнгө ханнык олонхоһуттар бааларын мунһан ыллаталара, туойтараллара үһү. Оччотообуга кыра уол Бэдьээлэ олору биирдэ да сыыска-буорга түһэрбэккэ иһилии сылдьан, кинилэр илбистээх тойуктарын этигэр-хааныгар ингэриммит. Бүөтүр Багаакап «Дьөгөгөй Айыы» ырыатын олус кэрэтик ыллаан дьизэрэһитэрин, ис-иһиттэн имэнгирэн истэрэ, бэйэтэ ыллаан-туойан барыабын баҕарара. Оттон Бэдьээлэ оскуола онгостон үөрэммит киһитинэн Бороһон Лөгөйүн киһитэ Дьөгүөр Дьөгүөлдүт диэн эбит. Кинини ылатан ыалга батыһа сылдьан истибит. Кини олонхоһут бири да ордорбокко сүһэн ылбыт.

Бэдьээлэ 16 саастааҕар толорбут олонхоһутунан — «Күнүктээх сир кетөн-мөһөн айанныыр көбөчөр элэмэс аттаах Күн Дьөгүөлдүт бухатыыр» диэн эбитэ үһү. Оттон Таатта улууһун ааттаах олонхоһуттан Ньюкулай Маалгынтан (ол киһи эмие от сии, сүөһү ииттэ Көбөкөнгө киирбититтэн) «Дьырыбына Дьырылыатта» диэн олонхоһу сүһэн ылан, өлүөр диэри олонхо онгостубута.

Прокопий Ядрихинский, бииринэн, норуот тылынан уус-уран баайын ингэриммит, былыргы ырыалары-тойуктары көхтөөх, талааннаах толорооччу, иккиһинэн, билигги кэмгэ норуот ырыаһытын быһыытынан элбэҕи айбыт, туойбут, ыллаабыт саха биир талааннаах кырдыаһа этэ.

Р. В. НИКИТИНА, учуутал.